

7 MOTIVACE LIDSKÉHO JEDNÁNÍ ZÁKLADNÍ MOTIVY

Posuzujeme-li konkrétní lidské jednání, často se nám naskýtají otázky jako: Proč se tento člověk takto zachoval, Co ho vedlo k tomuto skutku, Čím je určitý čin podmíněn? V podstatě jsou to všechno otázky na motivaci.

Termín motiv pochází z latiny a v češtině mu snad nejvíce odpovídá výraz „pohnutka“ (lat. movere – hýbat, pohybovat). Motiv je totiž něco, co je na počátku řetězce vnitřních dějů, které končí určitým projevem – a skutkem.

Motivy se přitom váží na potřeby: v zásadě platí, že jsme motivováni k tomu, co potřebujeme. Například potřebuji zahnat hlad, a tak se zvednu od psacího stolu a dojdou do kuchyně, kde vyhledám něco k snědku.

Zřídka jsou však motivy tak prosté a tak snadno rozpoznatelné – situace, kdy má jednání pouze jeden vyhraněný motiv, je vzácná. Spíše jsme pod vlivem několika motivů. To bude zřejmější z opětného pohledu na předešlý příklad. Mám hlad – a odcházím do kuchyně; zároveň vím, že v kuchyni je teplo, že si tam můžu pustit rozhlas, že se tam „nedá“ učit, že je tam pěkný pohled na dvůr, že tam právě sedí sestra, s níž si chci popovídat.

Člověk sám si všechny zúčastněné motivy ani neuvědomuje, někdy si možná neuvědomí ani ten, který převládá (v psychologii mluvíme o dominantním motivu). Nicméně motivy působí bez ohledu na to, víme-li o nich, nebo ne. Rozdíl je pak jen v tom, zda si je uvědomujeme, nebo ne. Obojí má své výhody a nevýhody.

Když si uvědomuji, v čem je důvod mého jednání, mám více svobody – a ovšem i více zodpovědnosti. Když si ten důvod neuvědomuji, mám sice méně svobody, ale zato více omluv, výmluv, vytáček. Stejný příklad: Jdu do kuchyně proto, že si chci udělat přestávku v učení (ohřát se, pustit si rozhlas, popovídat si se sestrou) – nebo proto, že mám hlad?

Že si pravý důvod svého jednání nepřiznám, nemusí být jen moje pohodlnost. Je to také svědectví o tom, že motivy se různě kombinují a prolínají, přinejmenším na třech úrovních: Do kuchyně mne vede instinkt hladu, pak také přirozená potřeba být chvíli s někým blízkým, a nakonec i náhled, že malá přestávka v učení může vlastně prospět. V životě se tyto tři úrovně – instinkt, sociální potřeba a rozumový postoj – opravdu často setkávají a společně podmiňují, co člověk právě dělá.

Úhrnem, motivy jsou biologické, sociální a rozumové pohnutky lidského jednání, které se různě spojují a mísí, vzájemně souvisejí a zůstávají zpra-

vidla zčásti neuvědomělá. Přestože jsou tak málo dostupné a nejasné, stojí za to po nich pátrat – známe-li významné motivy svého jednání (nebo alespoň ten jeden, dominantní), máme totiž větší šanci tomuto jednání – ať už svému či cizímu – lépe porozumět.

Snaha utřídit motivy mravních skutků je tak stará jako etika sama. Prvním filosofem, který se soustavněji zabýval vnitřní stránkou lidského jednání, byl Aristoteles. Z pojetí, které najdeme zejména v Etice Nikomachově, pak vyšli mnozí další filosofové. Zaměřili se na přirozený základ motivace, tedy na motivy, které jsou člověku vrozeny (v tomto smyslu tedy na biologické pohnutky). Pro tento druh motivů se ustálilo označení vášně. Nejpodrobnější rozbor vášní ze všech hledisek podal filosof Tomáš Akvinský v Teologické sumě.

7.1 Vášně

Slovo *vášeň* se dnes může zdát už poněkud opotřebované a obstarožní. Jeho význam se také často zužuje pouze na sexuální život. Odložíme-li však svoje předsudky, zjistíme, že *vášeň* má v etice své osobité místo, a může psychologické pojetí motivace nakonec i obohatit.

Slovo *vášeň* v běžném jazyce znamená zvláště silný afekt odporující rozumu, tedy skoro totéž jako nezřízená náruživost nebo neřest. Ve filosofii (a v našem výkladu) jsou *vášně* projevy tíhnutí, které vznikají ze smyslových představ dobra a zla a jsou provázány tělesnými změnami. Z etického hlediska bývají hodnoceny různě:

Pro mnohé antické filosofy byly *vášně* spíše překážkou svobodného jednání. Například stoikové chápou *vášně* jako určité zlo, které ctnostný člověk musí přemoci, a proto usilovali o stav zvaný *apatheia*, v němž je člověk od svých vášní zcela oproštěn. Stoikové stanovili čtyři základní *vášně*: strach, smutek, žádostivost a rozkoš. Přirovnávají je ke čtyřem svárlivým ženám v domě. Klid nebude dřív, dokud se všechny nevyženou.

Jiný pohled na *vášně* nabízeli epikurejci. Epikuros se sám sice snažil *vášně* korigovat, později však epikurejci pokládali *vášně* a jejich omezování za nerozumné násilí na člověku. Kdybychom použili dnešního jazyka, mohli bychom v tom slyšet: „žít a užít“, „proč si dělat násilí, vždyť je to přirozené“, „žij jenom jednou, tak proč bych se omezoval“.

Kde je vlastně pravda? Jsou *vášně* zlé, anebo ne? Už sama otázka je chybná. *Vášně* jako takové nemůžeme mravně hodnotit. Teprve způsob, jakým *vášně* použijeme, můžeme nazvat dobrým nebo zlým. Podobně jako zbraň není ani dobrá ani zlá, ale záleží na jejím použití – může se jí použít

k dobru (na něčí obranu), anebo ke zlu (pro loupež). Z toho vyplývá, že *vášně* jsou svou povahou indiferentní, mravně lhostejné, nedají se totiž samy o sobě hodnotit.

K promyšlení:

1. Vypráví se, že k jednomu stoikovi přišel mladík, který toužil po stoickém ideálu. Učitel jej nejdříve poslal, aby rozčílil sochy, a potom aby je odprosil. A nakonec mladík dostal poučení: „Až budeš jako ty sochy, přijď ke mně!“ Domníváš se, že se v životě objeví situace, kdy by člověk rád reagoval jako tato socha?
2. Básník Horatius napsal: „Zachovej si klidnou mysl v nepříjemnostech i ve štěstí“. Jak vypadá člověk, který se těmito radami řídí? Byl by ti sympatický?
3. Jaká rizika v sobě nese heslo: „Žít a užít“?

7.1.1 Pojem vášni a vztah k lidskému skutku

Vášně jsou přirozené projevy člověka. Patří k „výbavě“ každého z nás. Starý ideál, který představuje *apatheia*, ukazuje člověka, jenž ničí silné sklony v přirozenosti, aby dosáhl štěstí a vyrovnanosti. Proč však přirozenost potlačovat? A nepotlačovat znamená snad nechat jí volný průchod?

Už antičtí filosofové, zvláště peripatetikové (škola založena Aristotelem), přirovnávají *vášně* ke koni, kterého je třeba krotit a ovládat, ale ne zabít, jinými slovy jde o to přirozené *vášně* využít pro dobro. Například tak zvané živé děti lze stále napomínat, držet na místě či dokonce trestat – anebo jim nabídnout zajímavou činnost, ve které mohou svoji energii projevit.

Vášně tedy nejsou samy o sobě špatné, avšak mohou se stát a mnohdy bývají nespoutanými. Často *vášně* přemohou rozum a vůli a vytvářejí v člověku určitý nesoulad. Otázka pak je, zda a jak tento nesoulad změnit. Je sice pravda, že jsou to *vášně*, které skrytě motivují naše jednání, ale přesto či právě proto má tak významnou úlohu rozum: zpomalovat a usměřňovat proces rozhodování. Jaké jednání nakonec zvolíme, záleží na vůli.

Mluvíme-li o *vášních*, rozumu a vůli, někdo se možná zeptá, kam se ztratily *city*. *Vášně* a *city* je třeba rozlišovat. *Vášně* patří ke smyslovému životu člověka. Jsou vyvolávány smyslovými představami. Naproti tomu *city* patří k životu rozumovému. Jsou to projevy vůle. K projevům vůle patří nejen chtění, ale také citové reakce na dobro nebo zlo, které poznává rozum. Např. se může citová reakce projevit při setkání s nesympatickým kolegou, nebo mě může naopak velmi silně ovládnout při pohledu na zmrzačené dítě.

Někdy se však mluví i o *vášních* jako *citech*. Pak musíme rozlišit smyslové *city* (*vášně*) a „rozumové“ *city* (afekty vůle).

7.1.2 Vášně a motivy

Znovu si položíme otázku, jak souvisí vášně a motivy. Vášně nejsou jediné motivy: Důvodem pro jednání může být i rozumová úvaha či volní úsilí. Nutno však podotknout, že vášně jsou motivy velmi silné, protože jsou přímo spojeny s pudy a smysly. Pudy a smysly spoluvytvářejí naši přirozenost a jsou pro lidskou existenci nezbytné (například sáhnu-li do ohně, pocítím bolest a zcela přirozeně ucuknu, a tak se ochráním před popálením). Spoléhat však pouze na pudy a smysly by člověka degradovalo na úroveň zvířete. Člověk je přece také obdařen rozumem, který má vašeň usměrňovat.

Pokud se neobjeví podnět, vášně jako by spaly. Probouzejí se v okamžiku, kdy člověk na podnět reaguje. Např. policista vidí zloděje a reaguje tak, že bezděky vytáhne zbraň. Podlehe-li vášni zaútočit, vystřelí hned, zapojí-li rozum, zloděje varuje. Vášněmi tedy spontánně reagujeme na podněty, o nichž ještě nevíme, jsou-li dobré či zlé: zdevastovaná příroda, výhodná koupě, pornografický časopis, rozkvetlá louka, nešťastný přítel. Teprve rozum a vůle tyto podněty vyhodnotí jako dobré či zlé. (viz 4.2.1 Vztah rozumu a vůle, str. 24). Dobro a zlo se nás nějakým způsobem dotýká.

Projev vášně tak často předbíhá rozumový úsudek. Že se hlásí vašeň, může signalizovat tělesná změna: zrychlený tep, zpcené ruce, zčervenale tváře, sevřený žaludek apod. Tyto tělesné pocity ale člověk často přejde, nezastaví se u nich – a hned jedná. S odstupem času se pak může dokonce sám divit, proč to či ono vůbec udělal.

Ale i když se rozum stačí zapojit a „první reakce“ se odehraje nanejvýš ve fantazii člověka, vašeň působit nepřestává, jen se skryje v nitru – a pak se může znovu objevit při stejném nebo podobném podnětu. Například potká-li ženatý muž krásnou ženu, dokáže jednou a mnohokrát odolat, aby se jí přiblížil víc, než mu dovoluje jeho manželský vztah; může se ale stát, že jeho láska, která má základ ve vášni, vzroste natolik, že mu žádné rozumné důvody ani pevná vůle nezabrání v nevěře.

Ukazuje se rozpor: Na jedné straně jsou vášně součástí lidské přirozenosti, podněcují, inspirují, aktivizují; na druhé straně však člověk nemá a ani nemůže dát vášním vždy volný průchod. Jinak řečeno, vášně mají sloužit člověku, ne naopak.

Ale jak toho dosáhnout? Stačí na to bystrý rozum a pevná vůle? Napětí, které existuje mezi vášněmi a možnými skutky, nelze rozumem a vůlí zcela odstranit. Lze je však udržet ve zdravé míře, když jsme k vášním a tělesným změnám, které je provázejí, pozorní – pak máme větší možnost předcházet jednání, které vede ke zlu.

Jak vášně ovládat, o tom také pojednávají následující kapitoly věnované jednotlivým vášním.

K promyšlení:

1. Epiktetos nabádá svého žáka k pozornosti při všem: při zpěvu, při hře, při studiu: „Copak jsi ještě sám nezakusil, jaké to je, když jsi pustil oteže svých myšlenek, takže pak už nejsi schopen je vzít do rukou?“ Stalo se ti také, že ti tyto „oteže“ vypadly z rukou?
2. Na jaké nebezpečí upozorňuje Cicero, když říká: „Horlivá snaha i o to nejlepší má být umírněná a klidná.“

7.2 Klasické rozdělení vášní

Vášně rozdělujeme do dvanácti druhů. Kromě hněvu se u každé vášně setkáme s opakem, žárlivost chápeme spíš jako nevyzrálou lásku. Dochází tedy k těmto protichůdným dvojicím: láska – nenávisť, touha – odpor, radost – smutek, naděje – zoufalství, odvaha – bázeň.

7.2.1 Láska

Zeptáte-li se lidí ve svém okolí, co je to láska, dostanete mnoho různých odpovědí. Někdo bude mluvit o citu, jiný o erotice, další o přátelství.

Již staří řečtí myslitelé se při úvahách o lásce dívali na tento ryze lidský jev z několika stran. Tak se stalo, že různé podoby lásky dostaly svá jména:

Eros (lat. amor) označuje smyslovou lásku mezi mužem a ženou, která směřuje k pohlavnímu spojení. *Eros* byl podle řecké mytologie bůh lásky. Známejší postavou je pro nás *Amor*, zpodobovaný jako chlapec s křídly či malé dítě s lukem, jehož šíp zasahuje ty, kteří se mají zamilovat.

Sorge vyjadřuje rodinnou lásku, přirozenou náklonnost, která pramení z pokrevního příbuzenství – označuje tedy lásku mezi rodiči a dětmi, sourozenci.

Filia znamená přátelskou lásku, jejíž základ tvoří ctnost, kterou oba vyznávají. *Filii* věnoval Aristoteles celou osmou a devátou knihu své *Etiky*.

Agape znamená duchovní lásku, která vede k oběti a k úsilí o štěstí druhého.

I ve středověku se setkáváme s podobným rozdělením:

Amor (lat. láska, žádostivost) je označení pro lásku (jako vašeň), která je jako *eros* zaměřena na sexuální vztah muže a ženy.

Dilectio (lat. láska, obliba) představuje cit vůle (chtění), který je vedený rozumem a je pevnější a stálejší než *amor*.

Charitas (lat. láska, vážnost, úcta) označuje lásku především k něčemu vzácnému a vznešenému, především k Bohu, a může být zdrojem služby lidem.

Je vůbec možné v životě lásku takto rozlišovat? Spíše vzácně, protože v lidských vztazích se různé podoby lásky prolínají. Např. manželská láska obsahuje jak eros, tak filii, a měla by i agape.

7.2.2 Omyly v pojmání lásky

1. „Láska je trvalé citové pouto.“

Je pravda, že na začátku lásky se objevuje pocit jednoty duší, neomezenosti, všemocnosti a vševládnosti. Není to ale úplná láska, nýbrž zamilovanost, jenž je motivovaná přímo či nepřímo sexuálně. Její pomíjivost se projevuje ve chvíli, kdy si partneři uvědomují stinné stránky toho druhého.

2. „Láska se pozná podle silných sexuálních prožitků.“

Je-li sexualita ponechána sama sobě, postupně degraduje na pouhý biologický prvek a omrzí se. Tělesná láska nemůže trvat dlouho bez lásky duševní.

3. „Láska je umění připoutat k sobě druhého na celý život.“

Připoutat si druhého předpokládá učinit jej na sobě závislým – a tím zastavit jeho osobní rozvoj. Za cenu toho, že druhého mám a vlastním, ztrácí on svoji svobodu. Moje sobectví znamená jeho otroctví.

4. „Láska je štěstí, které se objeví ve chvíli nalezení pravého partnera.“

Láska nepřináší jen uspokojení, klid a harmonii. Přináší také těžkosti a trápení. Ne vlastní pohodlí, ale osobní nasazení pro to, aby partnerský vztah vydržel a rozvíjel se, charakterizuje lásku.

K promyšlení:

Zamysli se, zda následující výroky jsou omyly či pravdy o lásce:

„Abys byl milován, miluj.“

„Miluješ-li mě, dej mi všechno.“

„Sexuální spojení stvrzuje lásku.“

„Kdo opravdu miluje, je věrný.“

7.2.3 Láska jako vášeň

Láska není jen vášeň, ale k lásce vášeň také patří. Kdo je zamilovaný, silně prožívá sexuálně zbarvený vztah k druhému. Je to vztah, který do budoucna směřuje k tělesnému sblížení, a do značné míry je tedy určen pudově. Láska jako vášeň se stává nebezpečnou tehdy, pokud je realizována v pouhém uplatnění sexuality bez zaměření na založení rodiny a pokud odmítá vlastní zodpovědnost za výchovu dětí a zabezpečení rodiny.

O tom přemýšleli již antičtí filosofové.

Peripatetikové se domnívali, že láska jako vášeň je dobrá tehdy, pokud ji střeží rozum. V případě, že se vymkne vedení rozumu, stává se nebezpečnou a z morálního hlediska zlou.

Básník Ovidius dosvědčuje, že „Amor, když do srdce vnik, divoce se zmítá v něm“ (O lásce a milování). Plautus radí, že „je dobré milovat aspoň trochu s rozumem, bez rozumu to není dobré“ (Pílus).

Úlohou rozumu je usměrnit smyslnou lásku a zacílit ji především k založení rodiny. Tím, že se předává život a rodí se nová generace, se partneři vzájemně obdarovávají, ať už praktickou touhou udělat druhého šťastným nebo touhou po dítěti, které je tím nejkrásnějším plodem manželské lásky.

Není to tedy pouze vášeň, ale i rozum, který pomáhá udělat druhého šťastným. To znamená stavět vzájemný vztah i na duchovním základě. Mnoho lidí se denně přesvědčuje o pravdě, kterou dávno vyjádřil Ulpianus: „Nikoliv pohlavní spojení dělá manželství, nýbrž manželská náklonnost“ (Digesta).

K promyšlení:

Kdybychom přirovnali lásku k moři, co by byla vášeň: vlny, spodní proudy, nebo ještě něco jiného?

7.2.4 Láska a přátelství

Lásku a přátelství jsme zvyklí spíše oddělovat, přitom se ale mohou prolínat více, než se zdá. Jejich vzájemný vztah rozebíral již Aristoteles ve své *Etice*.

Když si v ní Aristoteles klade otázku, co vytváří podstatu přátelství, rozlišuje různé druhy podle toho, z jakého důvodu se lidé sdružují. Někteří se přátelí pro užitek, avšak nejde jim ani tak o toho druhého, jako o osobní prospěch, jiní vytvářejí přátelství na základě záliby a rozkoše, a to proto, že jim to přináší nějaké uspokojení. Jak první, tak druhé přátelství rychle vzniká, ale také rychle pomíjí. Na rozdíl od nich, praví Aristoteles, „dokonalé přátelství jest mezi lidmi dobrými a v ctnosti si podobnými, a ti, kdo přejí dobra

svým přátelům pro jejich osobu, bývají pravými přáteli; proto přátelství mezi nimi trvá tak dlouho, dokud jsou dobří“ (Etika Nikomachova, VIII., 3; 4).

Základem přátelství (filia) je nesobecká láska, která hledá štěstí druhého. Aristoteles podotýká, že „milovat znamená přát bližnímu to, co považujeme za dobré z lásky k němu a nikoliv k sobě“.

Dokonalé přátelství má tedy základ v lásce, která hledá štěstí druhého. Blízko tomuto chápání je současný americký lékař a publicista M. Scott Peck, který definuje lásku jako „vůli rozšířit své 'já' ve prospěch duchovního růstu, ať už vlastního, nebo cizího“, a to často za cenu úsilí a oběti.

K promyšlení:

1. Co tě oslovuje a s čím nesouhlasíš ve výroku Hermanna Hesse: „Čím více milujeme a darujeme se, tím větší význam a hodnoty nabývá náš život.“
2. Nepřehání Michael Quoist, když radí: „Jestliže obdarováváš s myšlenkou 'dostanu něco na oplátku', nedostaneš nic. Jenom tehdy, když dáváš a nečekáš nic zpět, dostaneš všechno.“

7.2.5 Žárlivost

Žárlivost je také vášeň – a pro lidské vztahy dost nebezpečná. Setkáváme se s ní v partnerských vztazích (dívka žárlí na svého chlapce, že se svými kamarády jezdí na výlety), v rodinách (otec žárlí na cititele své dcery, která doposud viděla ve svém otci jediný vzor muže), mezi studenty (jeden žárlí na druhého kvůli přízni profesora) anebo třeba ve firmě (pracovník žárlí na úspěchy svého kolegy).

Za žárlivostí se v podstatě skrývá vlastnický postoj: Takový člověk se vlastně rmoutí, že nemá něco, co má ten druhý. V žárlivosti se projevuje naše sobectví a závislosti, je to vlastně nezralá láska. Žárlivý člověk sice miluje, ale jeho láska je prodchnuta strachem. Nebojí se ani tak o druhého, jako spíše o sebe, že zůstane sám a nedocenený.

Existuje názor, že žárlivost je přirozená a že se jí zbavit nelze. Proti tomuto názoru lze postavit jiný. Každá žárlivá reakce je nakonec výzvou pro nás samotné pokusit se svoji touhu vlastnit, umírnit a usilovat o opravdovou lásku. Tato snaha však vyžaduje často zcela konkrétní oběti.

K promyšlení:

1. Jaká by podle tebe měla být reakce dívky, která se dozvěděla, že „její kluk“ se zajímá o její kamarádku?
2. Představ si žárlivého muže, který často obviňuje svou manželku z nevěry, sleduje ji, kam jde, prožívá duševní trápení, představuje si, jak skoncuje se svým sokem. Zkus odhadnout, jakých základních chyb se dopouští na jejich vztahu? Co bys mu poradil?

7.2.6 Nenávist

Pojem nenávist nám není tak vzdálený. Často slyšíme v televizi nebo čteme v novinách o rasové nenávisti, o nenávisti mezi národy nebo dokonce i mezi členy rodiny.

Sledujeme-li, jak se nenávist vyvíjí, dojdeme nakonec ke konkrétnímu zlu, například majitel auta má svůj důvod nenávidět zloděje, který mu auto odcizil a naboural. Majitel cítí silnou nelibost a odpor, které se projevují v touze po pomstě, ať fyzické nebo jiné.

Nenávist tedy můžeme chápat jako negativní reakci na vnímané zlo.

Je vůbec možné nikdy nenávist nepocítit nebo nikoho nenávidět? Snaha najít odpověď, kdo má či nemá právo nenávidět, nám problém neobjasní, možná spíše zatemní. Zkusme třeba toto řešení, při kterém nám pomůže příklad:

Jeden student pomluví druhého a tím jej před ostatními ve třídě postaví do špatného světla. Pomluvený se pochopitelně cítí dotčen, má ale na vybranou: Buď odsoudí pomlouvače, nebo pomluvu, tedy buď bude nenávidět člověka, nebo jeho jednání.

Tuto pravdu vyjádřil již dávno Augustinus Aurelius, když řekl: „Miluj hříšníka, ale hřích měj v nenávisti.“ Prakticky to znamená nepřetrhat hned vztah samotný, ale přitom zaujmout jasný postoj: sdělit, co vnímám jako zlo, a nabídnout pomoc. Tím druhému otevírám cestu k napravení chyby. Bez velké míry trpělivosti a opravdové lásky se sotva k druhému člověku přiblížíme. Pokud však někoho napomeneme a on cítí, že nám na něm záleží, že jej máme rádi, může mu to dodat i sílu vzdát se zlého jednání.

Jsou ovšem i případy, že původce zla je „nenapravitelný“, například mnohonásobný zločinec či chronický alkoholik. I když takový člověk odmítne pomoc ke své nápravě, není ještě důvod ho nenávidět. Vždyť za jeho skutky vždycky stojí něco, co je předznamenává: nedostatek lásky od rodičů, špatné sociální podmínky nebo určité vrozené dispozice.

K promyšlení:

1. V koncentračních táborech nacistů i komunistů trpěli lidé. Někteří své vězňatele nenáviděli, jiní se snažili je přijímat. Jaké mohli mít motivy, aby odpustili?
2. Souhlasíš s tím, co tvrdí Rehoř Veliký?:
„Každý snáší člověka v té míře, jak ho miluje. Když se milujete, také se snášíte, když přestáváte milovat, přestáváte si rozumět.“

7.2.7 Touha a žádostivost

Touha přímo prolíná náš život a mnohé smělé plány, které se mnohdy zdály neuskutečnitelné, se podařilo uskutečnit díky velké touze. Na druhou stranu může touha škodit, například je-li zaměřena na peníze, slávu, majetek.

Každopádně je *touha* vnitřní dychtivost vedoucí k dosažení cíle, který je relativně vzdálený.

Jsou různé touhy a každá není stejně důležitá, některá je zbytečná nebo dokonce nebezpečná. Touha často nemá rozumový podklad, vzniká a působí spontánně, nicméně je přístupná vlivu rozumu, například toužím vystudovat školu i přes značné finanční potíže; dostavět dům, i když jsem nemocný; mít dobré vysvědčení, ačkoliv jsem ve škole hodně chyběl. Právě tím, že nakonec obsahuje rozumový prvek, se touha liší od žádostivosti.

Žádostivost je totiž mnohem více určena smyslovými prožitky; také se více váže na relativně blízké cíle, například procházím kolem bistra, a ač nemám hlad, dostanu chuť se najíst; nebo mám schůzku s dívkou, v jejíž blízkosti silně prožívám její fyzickou přítomnost.

Touhy a žádostivosti silně ovlivňují vytváření charakteru. Je třeba pečlivě rozlišovat, jestli to, po čem toužím, také prospívá. Proto je velmi nutné touhy a žádostivosti propojit s pozitivními hodnotami. Například studentka si začne příležitostně vydělávat, aby si mohla opatřit „něco na sebe“, časem se ale práce a peníze pro ni stanou důležitější než původní záměr, a především než samotné studium. Aby touha *mít* (peníze, úspěch...) nepřebujela, je třeba si připomínat svoji cenu a zároveň naplňovat touhu *být* - uskutečnit sebe.

K promyšlení:

1. Jaké touhy a žádostivosti můžeš najít v následujícím příběhu?
Lucie se seznámila s Davidem, se nimž si rozuměla. Studovala školu s výborným prospěchem. David na ni naléhal, aby se vzali. Nechala tedy studia a po čtyřech letech se rozvedli, protože si přestali rozumět.
2. Jak se k touhám vztahuje výrok Cicerona: „Nejlepší se vyskytuje nejméně.“

7.2.8 Odpor a hrůza

Člověk se přirozeně hrozí toho, co považuje za zlo: vzteklý pes, zahňívající maso, těžká práce, zákeřný člověk. V takových chvílích se může člověku udělat fyzicky špatně, může mít strach a jiné nepříjemné pocity, zkrátka pocituje odpor, nebo ho dokonce ovládne hrůza. Svým způsobem se člověk tomu, co považuje za zlo, brání, odmítá to. Někdy odmítá zlo opravdové, někdy domnělé, například Martina má odpor k chemii, a zanedbává školní docházku.

Hrůza je intenzivní pocit beznaděje vyplývající z obecné či vlastní zkušenosti s nebezpečím. Například když potkám ve volné přírodě medvěda, pocítím hrůzu; had ve mně může vyvolat jak pocit hrůzy, tak i odpor.

Na *odpor* se můžeme dívat ze dvou stran: buď jako na vědomý, odmítavý postoj vůči mravnímu zlu (například odpor vůči týrání dětí), anebo jako na nevědomý obranný pocit vůči nepříjemnému podnětu (například když se podívám na zmrzačeného člověka). V prvním případě upozorňuje rozum, co je špatné a proti čemu je třeba se postavit. Ve druhém případě se projevuje vašeň, jakási tělesná obrana proti nepříjemným věcem.

Zatímco odmítavý postoj je třeba si pěstovat, svoje pocity bychom se měli snažit promyslet, usměrnit a překonávat. Např. počáteční odpor zdravotní sestry vůči pacientovi zmrzačenému po autohavárii může překonat touhou pomoci trpícímu člověku. Podobně můžeme přistupovat k fyzicky těžce nemocnému člověku tím, že se zaměříme na jeho duševní kvality, a ne na porušené tělo. Mravně vyspělý člověk v sobě postoj a pocity neztotožňuje, zlu důsledně odporuje, avšak nepodléhá svým osobním domněnkám. Navíc je schopen uvidět zlo v sobě, například lhostejnost vůči utrpení, a jemu se postavit. Je ochotný přijímat nejrůznější těžkosti, pokud tím prospěje dobré věci a posílí vítězství dobra.

K promyšlení:

1. přečti si následující příběh: „Toho člověka bych se nikdy nedotkl,“ říkal Pavel při pohledu na obrázek malomocného Afričana. Malomocenství v něm vzbuzovalo odpor. Za několik let Pavel dostudoval lékařskou fakultu. Za dalších několik let odjel do Afriky a setkal se s malomocenstvím tváří v tvář. Tentokrát už ale odpor necítil. Čím to, že Pavel přestal cítit odpor k nemocným?
2. Je možné, aby člověk, který byl jako dítě týraný svými rodiči, v dospělosti svůj odpor k rodičům překonal? Pokud ano, tak za jakých podmínek?

7.2.9 Radost a slast

Sotva si lze představit život bez radosti a potěšení. Lidové přísloví praví: „Radost je kořením života“, jiné zase „Veselá mysl, půl zdraví“. Těší nás prázdninový tábor, setkání s přáteli, pobyt u moře a těší nás také vzpomínky na ně.

Pojmy radost, slast, potěšení se běžně ztotožňují. Pro etiku má ale velký význam nalézt jejich odlišnost.

V 6. kapitole naší etiky (6.3.5. Epikuros ze Samu a požitek, str. 60) bylo *potěšení* vymezeno jako určitý stav spokojenosti, který vzniká dosažením vytouženého dobra. Epikuros dokonce připouštěl, že potěšení může nastat nejen v oblasti smyslů, ale i v duchovní rovině.

Slast se více vztahuje ke smyslovému potěšení. Např. když se dobře najím, poslechnu si pěknou hudbu, ucítím vůni květiny, ohřeji se u ohně. Už staří filosofové nazývali slast potěšením smyslů a upozorňovali na její pomíjivost. Slast je ovšem snadno a rychle dosažitelná, a proto se v moderní společnosti často dostává do popředí. Tam ji udržují mimo jiné reklamy, které působí na smysly a vzbuzují pocit, že nabízené je pro nás nezbytné. Reklamy tak posilují orientaci na slast (zábava, sex, sladké nicnedělání), která nakonec vede k omrzení a k pocitu vnitřní prázdnoty.

Na rozdíl od slasti je *radost* potěšením, které má také duchovní kvalitu. Radost je vlastně naplněná touha, která se projevuje nejenom smyslově, ale i v oblasti rozumu. Např. setkám se se svým přítelem, dostanu knihu, dosáhnu pracovního úspěchu, vyřeším dlouhotrvající problém.

Radost je něco specificky lidského. Když říkáme, že se nějaké zvíře, například pes, raduje, přisuzujeme mu sice lidské rysy, avšak pouze v přeneseném smyslu. Pes si totiž na rozdíl od člověka neuvědomuje, co prožívá. Tím, že člověk o radosti a jejích důvodech ví, se radost neoslabuje, nepřichází o spontánnost, spíše naopak. Úsměv a pak i smích jsou přirozeným odrazem vnitřního stavu a nelze je přikázat. Na druhé straně vyhledávání radosti, například v příjemném humoru, prosvětluje život. Dobrý humor není

jedovatá ironie ani kousavé a mstivé posmívání. Humor utužuje společenství, posměch je narušuje.

Pro život a duševní klid je radost nezbytná. Záleží přitom jen na nás, zda se otevřeme všem podnětům, které nám svět k radosti nabízí. Radost je pak odměnou a zárodkem štěstí.

K promyšlení:

1. Jak rozumíš Aristotelovu výroku: „Radost dílo zdokonaluje, smutek je ničící“?
2. Znáš člověka, který uplatňuje zásadu Františka Saleského: „Na jedinou kapku medu se chytí více much než na celý sud octa“?

7.2.10 Smutek

Lidský život není pořád naplněn jenom radostí, ale patří k němu i smutek. Smutek chápeme jako opak radosti: radost působí nadšení, smutek vede ke skleslosti. Když někdo propadne zármutku, přichází o chuť k práci, druhým se vyhýbá, chodí od něčeho k ničemu, fyzicky chátrá – říká se, že smutek nejvíce ze všech vášní škodí tělu.

Smutek je určitá duševní bolest, která vzniká z přítomnosti mravního nebo tělesného zla. Může ho způsobit například ztráta blízkého člověka, setkání s lidským utrpením, neúspěch v práci nebo třeba i zamyšlení nad sebou. V neposlední řadě pak i podíl na konání zla.

Někdy může mít smutek kladný vliv na mravní vývoj, například když člověka přiměje přehodnotit svoje jednání. V zásadě ale platí, že pokud se smutek nemá stát mravním zlem, člověk by se jím neměl nechat ovládnout. Smutek může poškozovat zdraví, narušovat zdravou atmosféru mezi lidmi, přerůst do duševní nemoci.

Ne vždy je možné smutek překonat lidskými silami – přemoci vlastní vůlí. Někdy je přímo nutné si smutek prožít až do úplné hloubky. Přesto je třeba dříve či později hledat cestu ven – nejučinněji se tak děje v setkání s druhým člověkem. Naopak pro každého z nás znamená smutek druhého výzvu k pomoci. Rozhodně není ztrátou času navštívit nemocného, povzbudit skleslého přítele nebo spolužáka, rozdělit se s druhými o nové starosti a zklamání, dodávat naději a optimismus.

K promyšlení:

1. Podat pomocnou ruku může být velmi obtížné a znamená to překonat mnohé zábrany. Přečti si citát Alberta Schweitzera a zamysli se nad tím, co vlastně pomáhajícímu toto úsilí přináší:
„Otevřete oči a hledejte, kde nějaký člověk potřebuje trochu času, trochu účasti, trochu společnosti, trochu péče. Je to možná někdo osamělý, zahorklý, nemocný, nešikovný, pro koho můžeš něčím být. Je to možná stařec nebo dítě. Nenech se zastrašit, když musíš čekat nebo experimentovat. Buď připraven i na zklamání. Ukaž se lidem jako člověk.“
2. Jak rozumíš rčení, že „svěřená bolest je poloviční bolest“?

7.2.11 Naděje

Už když si člověk vytyčuje životní cíle, dostává naději, že jich dosáhne. Naděje ho pak drží, pomáhá přibližovat se k cíli. Žije i tehdy, když se dostaví neúspěchy, překážky, malomyslnost a nepochopení. Samozřejmě může naděje i ochabnout a ztratit se. Závísí na síle *touhy*, která naději vyživuje.

Naděje je trvalá a hluboká touha po dobru, které je vzdálené a vyžaduje dlouhodobé úsilí. Naděje není totéž co touha, neboť je vědomá a tvarovaná vůlí, to znamená, že dobro, po kterém touží, je promyšlené a rozumné. Pokud totiž naděje přechází v pouhé snění, stává se planou, protože nemá opodstatnění ani potřebnou zaměřenost k cíli.

Naděje posiluje v člověku i jeho odolnost především vůči zklamání a neúspěchům.

K promyšlení:

1. Přečti si následující příběh a řekni, které věci pomohly Petrovi v jeho naději. Petr v sobě pocítil povolání stát se právníkem. Rád přemýšlel, měl logické schopnosti a vrozenou bystrost. Slyšel však, že šance být přijat je malá. Začal ztrácet sebedůvěru. Rozmlouval o tom se strýcem a ten mu poradil, aby šel klidně za svým cílem, i když to třeba nevyjde. A to se skutečně stalo. Petr dostal vyznamenání, že jej nepřijali. Ale nevzdal to. O rok později šel k přijímacím zkouškám znovu. A výsledek se dostavil: tentokrát byl přijat.
2. Proč Seneca říká, že „ušlechtilé povahy námaha dále rozvíjí“?

7.2.12 Zoufalství

Zoufalství je opakem naděje. Zoufalý člověk nedoufá, že dosáhne cíle. Podobá se plavci, který uprostřed jezera přestane dělat tempa, neboť nevěří, že by doplaval ke břehu. Připustil si pochybnosti a podlehl jim. Převládá

v něm pesimista – tedy někdo, kdo vidí věci černě, nenachází a ani nehledá žádné řešení. Snad i sám zavírá oči, aby neviděl světlo naděje.

Zoufalství je stav, v němž člověk ustupuje od dobra, které se mu zdá nebo je nedosažitelné. Zoufalý člověk je přesvědčen, že není schopen dosáhnout cíle a že všechno jeho úsilí je zbytečné, marné a nesmyslné.

Jak takovému člověku pomoci? Vzít jeho trápení vážně a pokusit se mu naslouchat tak dlouho, jak sám potřebuje. Teprve potom ho lze povzbudit, nabídnout řešení, poradit nebo třeba jen rozptýlit. Jinými slovy, je lepší, když vytvoříme pro naději prostor, než když naději sami hned zdůrazňujeme, natož vnucujeme. Nebylo by v souladu s láskou se nad zoufalého vyvyšovat nebo mu dávat laciné rady a útěchy. Zoufalý člověk potřebuje především citovou účast a rozumnou podporu.

K promyšlení:

1. Přečti si tuto anekdotu: Setkali se pesimista a optimista. Pesimista zdrceným hlasem říká: „To je hrozné, už to nemůže být horší.“ Optimista se usměje a odpoví: „Příteli, věř, může být ještě hůř.“
Myslíš si, že pesimistovi může optimistova odpověď pomoci?
2. Co chce říct Boethius tímto citátem: „Nic není ubohé, ledaže to za ubohé pokládáš, a naopak každý úděl je šťastný, snaší-li jej člověk s vyrovnanou myslí“?

7.2.13 Odvaha

Je pravda, že odvaha je zpravidla vysoce ceněna. Obdivujeme ji, když sledujeme automobilové závody, horolezecké výstupy, artistická vystoupení, boj o pravdu. Přesto však o hodnotě některých odvážných činů pochybujeme.

Např. jeden mladý německý artista skákal do bazénu z 20 metrů vysoké věže, bazén měl průměr 4 metry a hloubku 2,5 metru. Byl slavný. Jeho skoky přenášela i televize. Jednou ale skočil naposled, zabil se.

Tím vzniká otázka: nebyl celý ten podnik zbytečný, nezatemnila odvaha rozum?

Je přirozené, že mladí lidé mají k odvaze větší sklon, protože zatím nezískali tolik životních zkušeností. Odvaha však může mít podobu hazardování, když kvůli slávě a předvádění někdo riskuje zdravím nebo životem. Přece jen se vyplatí odvážné činy nejprve dobře zvážit a dejme tomu si o nich s někým popovídat.

Je tomu tak i v případě, kdy člověk užívá svou odvahu v boji proti zlu. Lidové přísloví říká: „Hlavou zeď neprorazíš.“ Někdy i nejlepší důvody jsou nerozumné, pokud je čin nad naše síly.

Je na místě rozlišovat *odvahu a statečnost*.

Zatímco *odvaha* je vášně, která se spontánně staví proti domnělému nebo skutečnému zlu, *statečnost* chápeme jako ctnost, stálou mravní sílu, kterou v sobě člověk trvale má. *Vášně* odvahy se objevuje na chvíli a může brzy pominout, ctnost statečnosti však odporuje zlu vytrvale, protože je k tomu vedena rozumem a dobrými mravními návyky.

Cicero nabádá k rozumnému rozhodování, když upozorňuje: „Kdo přikročí k provedení nějaké věci, ať si dá pozor, aby neuvážil pouze to, kolik mu tato věc získá cti, ale také, zda je schopen ji vykonat“ (O povinnostech).

K promyšlení:

1. Vzpomeň si na situaci ve svém životě, kdy se projevila nejen odvaha, ale i statečnost? A vzpomeň si na jinou situaci, kdy ses domníval, že jsi statečný, ale byl jsi pouze odvážený?
2. Plautus říká: „Jestliže se ti podařilo ovládnout vášně dříve, než ona ovládla tebe, pak se můžeš radovat.“ Kdy podle tebe nastává okamžik, v němž se odvaha vymyká z rukou?

7.2.14 Obava

Je přirozené, že člověk je čas od času v zajetí obav. Jestliže se však tyto obavy objevují často, a především zakládají-li se více na představách než na skutečnostech, člověk může propadat panice, zbabělosti, studu, jedním slovem *bázlivosti*.

Bázlivý člověk se postupně vyčleňuje ze společnosti a stává se snadno zranitelný. V ohrožení bázně jsou především melancholici, kteří jsou jemní, hloubaví a citliví a mají sklon k trpitelství; některé z nich bázeň ovládne natolik, že onemocní, ať už fyzicky či duševně.

Obava tedy je vášně, která nutí člověka utíkat před skutečným nebo domnělým zlem, je to vlastně opak odvážnosti. *Obava* vede k vnější pasivitě, odvážnost k akci.

Je pravda, že obava může mít někdy kladný vliv, například když dělá člověka citlivějším nejen vůči sobě, ale i vůči druhým, umožňuje mu vhled do hloubky bolesti. Potíž nastává, když přeroste v bázlivost, způsobuje zatrpklou a uzavřenou před světem. Tehdy je na místě povzbuzení k důvěře v dobro, v ideály, v to, že život má smysl. Pomoc bázlivému člověku nemusí hned přinést uspokojivé výsledky (protože obava je v něm pevně zakořeněna), důležité je, aby směřovala ke zvýšení jeho sebevědomí a začlenění do vztahů, z nichž se sám vyřazuje.

K promyšlení:

1. Jaké jsou pro tebe rozdíly mezi následujícími pojmy: obava, bázeň, strach a úzkost?
2. R. Niebuhr napsal: „Člověk je zároveň silný i slabý, zároveň svobodný i spoutaný, zároveň slepý i vidoucí.“ Domníváš se, že bázlivý člověk může být někdy silný, svobodný a vidoucí?

7.2.15 Hněv

S rozhněvaným člověkem je těžká domluva. Jako by pozbyl rozum, říká věci, které by mu jinak nikdy nevyšly z úst, dokáže užít i násilí. Ale když rozhněvaný člověk přijde k sobě, zpravidla mnoha činů lituje.

Pro hněv je typická prudkost a určitý spěch. Člověk jedná zkratkovitě a nepřiměřeně. A tak se snadno stane, že místo aby nějaké zlo napravil, nové páchá. Prudká reakce výrazně snižuje schopnost uvážit, co je v dané situaci dobré.

Hněv je vášně, která chce prudce a náhle odstranit zlo, ať již skutečné nebo domnělé. I když se hněv často ukáže jako planý, může se projevit i ze spravedlivého důvodu.

Hněv rozdělujeme na *spravedlivý* a *nespravedlivý*.

Spravedlivý hněv se staví proti skutečnému zlu, k němuž prostě nelze zůstat lhostejný. Např. se dozvím, že mého spolužáka šikanuje parta. Aby můj hněv nebyl planý, být spravedlivý, musím si rozmyslet, co proti tomu mohu dělat. Budu-li se jen rozčilovat, co je to za bezpráví, problém nevyřeším. Hněv mě ale také může dovést k tomu, abych se spolužákem promluvil a spolu s ním hledal řešení.

Nespravedlivý hněv vzniká ze dvou důvodů. Buď původní spravedlivý hněv používá nepřiměřené prostředky (například kdybych organizoval trestnou výpravu, která by měla fyzicky potrestat vůdce týrající party), nebo je předmětem hněvu něco, co není skutečným zlem (například můj přítel má jiný názor na některého profesora a mě to rozzlobí).

Každý člověk má ke hněvu jinou dispozici. Někomu stačí nepatrná příčina, malá jiskra – a hned je oheň na střeše. Jiný v sobě hněv dusí, trápí se, vytváří kolem sebe napětí a vybuchne nakonec ve chvíli, kdy to nikdo nečeká. Tak či onak zvládat hněv je velký úkol a velké umění.

František Saleský v knize *Filotea* vysvětluje a poučuje, jak se vyrovnat s hněvem: „Proto hned při prvním vzplanutí hněvu, které pocítíme, bychom měli sebrat síly – ne však ukvapeně nebo rozhorleně, nýbrž mírně a přítom opravdově. Může se totiž stát, že když chceme ztlumit hněv přílišnou horlivostí, rozjítříme si srdce ještě víc, než bylo předtím, a takto rozjítřené srdce

se už pak neovládne. Jako otcovo napomínání může vést k nápravě, pokud je vlídné a srdečné, tak také naše nitro musíme napravovat s vlídností a mírností, téměř uchlácholit a konejšit, aby se příliš nebouřilo a naopak uklidnilo.“

Pokud přece jen v návalu hněvu urazíme nebo zarmoutíme druhého člověka, je dobré projevít mu co nejdříve svoji lítost, vlídnost a ochotu smířit se. Nikdo nikdy neztratí na vážnosti, pokud se za svůj hněv omluví a přizná, že se neovládl.

K promyšlení:

1. Stalo se ti, že ses rozhněval v domnění, že tvůj hněv je spravedlivý, ale později sis uvědomil, že tomu tak není? A co jsi potom udělal?
2. Souhlasíš, že „kdo přemáhá svůj hněv, vítězí nad největším nepřítelem“?
3. Znáš důvody, které tebe samého nejčastěji vedou ke hněvu?